

21. Воблый К. Г. Очерки по истории польской фабричной промышленности. — К., 1909. — Т. 1. — С. 208-209, 319.
22. ПСЗРИ. — Собр. 1. — Т. 35. — № 27. 479. — С. 449-454.
23. ПСЗРИ. — Собр. 1. — Т. 35. — № 27. 388. — С. 329.
24. Сокальский Н. Несколько слов о значении железных дорог для одесской торговли // Одесский вестник. — 1857. — 30 апреля.
25. Оглоблин О. Одесское порто-франко // Научные записки Киевского института народного хозяйства. — 1928. — Т. 9. — С. 47.

Д. А. Грозный

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХІВНИЦТВА ХЕРСОНСЬКОЇ ЄПАРХІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.

В останні роки історія православного духівництва України в другій половині ХІХ ст. привертає все більше уваги науковців з історії православної церкви. З'явилась низка цікавих публікацій з цієї теми [1]. Однак необхідно визнати, що історія духовного стану дореволюційної України залишається ще мало дослідженою. Серед інших аспектів цікавим моментом є матеріальне становище духівництва.

Ще у ХVІІІ ст. привілейований стан білого духівництва — священики — наближався в юридичних правах до особистого дворянства. Але у співвідношенні доходів від служби смороду сильно розрізнялися. Так, урядовці цивільної служби, що мали чини ІХ-ХІV класів на початку ХІХ ст. одержували щорічну платню від 100 до 400 крб. на рік; військовий, що мав найнижчий офіцерський чин, — 200 крб., а середній річний прибуток священиків у місті складав від 30 до 80 крб., а в селі і того менше — 25-40 крб.

В ХІХ сторіччі духівництво, що складало одну із найчисельніших станових і професійних груп городян, також не відрізнялося високими статками. За підрахунками Б. Н. Миронова, в середині ХІХ в. парафіяльне духівництво поступалося за рівнем доходів молодшим урядовцям і офіцерам приблизно у 1,5-2 рази [2]. І. Дитятин відзначав: “Можна... стверджувати, не ризикуючи впасти в грубу помилку, що міське духівництво у величезній більшості випадків, з погляду економічного добробуту, обходиться взагалі не дуже високо” [3].

Парафіяльне духівництво складалося з трьох основних груп — священиків, дияконів і паламарів. Представники кожної групи мали різний духовний статус й відповідно йому різні обов'язки при виконанні церковних обрядів: священик виконував головну роль, без нього взагалі не могло відбуватися ніяких обрядів і таїнств, диякон допомагав священикові, а причетники служили для створення пишності, урочистості служби. Священики і диякони відносилися до священнослужителів різного рангу, а причетники — до церковнослужителів, що не мали статусу священного. Священик був главою причту і мав адміністративну владу над іншими його членами. Для заняття відповідної посади існував віковий ценз: мінімальний вік складав для священика 30 років, диякона — 25, паламаря — 15 років. В другій половині XIX — на початку XX в. священики складали від 37 до 50 % парафіяльного духівництва, диякони — 11-14 %, паламарі — 41-56 % [4].

Платня духовенства була невисока. Наприкінці 1860-х рр. настоятель міської церкви Херсонської єпархії одержував у середньому 180 крб. на рік, помічник настоятеля — 120 крб., псаломщик — 60 руб.; причт Ананьївської соборної церкви протоіерей одержував 200 крб. на рік, священик — 114 крб., диякон — 85 крб. 80 коп., паламар — 57 руб. 15 коп.; в інших церквах: священик — від 90 до 114 крб. на рік, диякон — 80 крб., паламар — від 30 до 57 крб. [5].

Підвищення матеріального рівня духівництва стало одним з головних напрямків церковної реформи 1860-1870-х рр. В 1862 р. була створена “Присутність для поліпшення побуту православного білого духівництва”, що повинне було знаходити способи для збільшення засобів матеріального забезпечення парафіяльного духівництва. На адресу присутності направлялися численні послання кліриків зі скаргами на погане забезпечення. Так, духівництво церков м. Ананьїва в 1868 р. клопоталося про “якнайшвидше призначення їм більш високої платні, тому що при існуючій дорожнечі одержуваних ними коштів для проживання зовсім недостатньо, тому вони поставлені в найжалюгідніше становище і в даний час прохають зглянутися на їхнє жалюгідне становище і надати розпорядження про якнайшвидший пошук засобів для кращого забезпечення матеріального їхнього існування” [6]. Подібних звертань було чимало. Так,

в 1864 р. подібне прохання було спрямовано від духовенства Ананьївського благочиння, при цьому в клопотанні були зазначені розміри дійсної платні причту собору в м. Ананьєві і мінімально необхідного (див. табл.).

**Одержувана і запитувана платня духівництва міста Ананьїва
Херсонської єпархії в 1863 р.**

Посада	Одержувана платня в 1863 р.	Запитувана платня	Одержувана платня в 1902 р.
Священик	114 крб. 30 коп.	500 крб.	147 крб. 12 коп.
Диякон	85 крб. 80 коп.	200 крб.	70 крб. 58 коп.
Псаломщик, паламар	57 крб. 15 коп.	150 крб.	60 крб. 00 коп.

У зв'язку з тим, що в таких містах, як Ананьїв, Новомиргород парафіяни були бідні, купецтва було небагато, урядовці були в своїй масі дуже бідні, духовенству цих містечок жилося несолодко, про що говорять численні прохання: “Просимо... принаймні подвоїти оклад духовенству. Духівництво також просило наділити їх землею й угіддями [7].

Судячи з прохань 1860 — 1870-х рр., парафіяльне духівництво повірило в своє швидке і достатнє забезпечення. Однак священно-церковнослужителі не звертали уваги на застереження, що скарбниця не має в своєму розпорядженні грошових засобів для здійснення реформи і розраховує вирішити проблему іншими засобами. Передбачалося збільшити казенну платню, що знаходилась в прямій залежності від класу церкви, за рахунок укрупнення приходів і скорочення складу причтів. Все це призвело в підсумку до значного зменшення чисельності штатних священно-церковнослужителів і збільшення позаштатних. Але всі ці заходи не вирішили питання про збільшення прибутків священнослужителів. На рубежі 1880-х рр., в зв'язку зі зміною урядового курсу знову починається розукрупнення приходів і збільшення штатів [8].

Зміни відбувалися і в пенсійному забезпеченні духовенства. В період церковних реформ 1860-1870-х рр. пенсійний капітал церкви був переданий до державної скарбниці, тобто духівництво практично перейшло на державне пенсійне забезпечення. Позаштатному священикові за 35 років служби покладалося 90 крб., вдові священика з дітьми — 65 крб., без дітей — 55 крб. в рік

[9]. Розміри пенсій були збільшені двічі: в 1866 і 1878 р., причому не тільки священикам: з 1876 р. пенсіями забезпечувалися протодиякони, з 1880 р. — і диякони. Збільшення пенсій стосувалося і родин духовних осіб, що втратили годувальника [10].

Одержуваною платнею доходи духовенства не обмежувалися. За указом Святого Синоду від 24 травня 1873 р. до додаткових (крім платні) засобів утримання духівництва були віднесені: “добровільні дарунки” від парафіян за виконання треб; церковна земля або церковне постачання, що парафіяни платили замість відводу узаконеної церковної ділянки; відсотки з призначених на користь причтів вічних внесків і доходи з церковних оброчних статей. Більшість духівництва одержувало основний прибуток безпосередньо від пастви за виконання обрядів — віччання, відспівування, водохрещення і т. п.

Крім того, звичайною була практика прийому причту до днів найважливіших релігійних свят. Обхід будинків парафіян, в дванадцять свят, парафіяльним духовенством має давню традицію. Відвідування будинків парафіян в дні релігійних торжеств супроводжувалися частуванням і грошовим підношенням, що складало в багатих купецьких будинках повітових міст другої половини ХІХ ст. 5 крб. сріблом. Прибутки членів причту помітно відрізнялися, тому що за звичаєм вони поділялися між священиком, дияконом і всіма причетниками в пропорції 4:2:1 [11]. Однак ці прибутки були ніяк не гарантовані, принизливими і сильно залежали від місцевих умов. У другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. в парафіяльного духівництва з’явилися додаткові статті доходів: гроші за оренду церковних крамниць; державні субсидії на православні приходи, що відкриваються знову, пожертвування заможних парафіян.

Реальні статки духівництва в Херсонській єпархії вирости, приблизно на 5-10 % чому чимало сприяла політика царського уряду. Проте, за свідченнями самих священно-церковнослужителів, їхнє матеріальне забезпечення залишалося “досить убогим” або в кращому випадку “посереднім”. Потрібно відмітити, що в публікації про матеріальне становище духовенства не були розглянуті такі аспекти: надходження грошей до скарбниці за оренду споруд, землі, соціальний захист духовенства та спроби самих священиків покращити свої умови. Всі ці напрями будуть розглянуті в подальших дослідженнях.

Джерела та література

1. Покровский И. М. Русские епархии в XVI – XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования. — Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — 892 + XVIII с. Сухарев М. В. Экономическое положение православной церкви в Крыму в первой половине XIX в. // Культура народов Причерноморья. — 1998. — № 3. — С. 254 – 258; Тригуб А. П. Создание и деятельность Херсонской епархии (1775 – 1860 гг.) // Матеріали II-ї Миколаївської обласної краєзнавчої конференції “Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження”. — Т. II. Історія і культура. — Миколаїв, 1997. — С. 100 – 101;
2. Миронов Б. Н. Американский историк о русском духовном сословии // Вопросы истории. — 1987. — № 1. — С. 153-158.
3. Дитятин И. Устройство и управление городов России. Т. II: Городское самоуправление в настоящем состоянии. — Ярославль, 1877. — С. 330.
4. Там само. — С. 108.
5. С. И. Д-л-вль Несколько слов об улучшении материального быта сельского духовенства // Херсонские епархиальные ведомости. Часть официальная. — 1863. — № 10. — С. 83-95.
6. Мнение об улучшении быта православного духовенства. (Статья эта есть извлечение из проекта составленного духовенством Ананьевского благочиния) // Херсонские епархиальные ведомости. Часть официальная. — 1863. — № 12. — С. 385.
7. Мнение об улучшении быта православного духовенства. (Статья эта есть извлечение из проекта, составленного духовенством Ананьевского благочиния) // Херсонские епархиальные ведомости. Часть официальная. — 1863. — № 12. — С. 390.
8. К делу обеспечение православного духовенства // Херсонские епархиальные ведомости. Часть официальная. — 1864. — № 4. — С. 217.
9. Ведомость об окладах, назначенных причтам городских и сельских церквей, по новому расписанию, на счет освобождающих сумм от закрытия священно-церковнослужительских мест // Херсонские епархиальные ведомости. Часть официальная. — 1877. — № 2. — С. 96-97.
10. Херсонские епархиальные ведомости. Часть официальная. — 1862. — № 10. — С. 95.
11. Чемена М. О доходах церковных причтов во время великого поста // Херсонские епархиальные ведомости. Часть официальная. — 1863. — № 10. — С. 95.